

DE TUSSENLETTERS *E* OF *EN*: VERANDEREN WE DE GOEDE KANT UIT?

De commissie die de spellinghervorming van 1995 heeft voorbereid, de commissie-Geerts⁽¹⁾, kreeg in 1990 de opdracht voorstellen te ontwerpen voor een consistente regeling van de diakritische tekens, de bastaardwoorden en de tussenletters in samenstellingen. Dit heeft geresulteerd in een reeks voorstellen (*Spellingrapport*, 1994). Het voorstel voor de diakritische tekens en de tussenletter *-s-* in samenstellingen was in feite een bevestiging van de gegroeide praktijk, en deze onderdelen zijn niet langer een punt van discussie. Het voorstel voor de bastaardwoorden is niet overgenomen. Door de voorkeurspelling tot enige spelling te maken, is dit een onderdeel gebleven waarin zinnig onderwijs nagenoeg niet mogelijk is; schrijvers van het Nederlands moeten in dit opzicht vertrouwen op de spellingcontrole van hun computer of op een ijzersterk geheugen. Het voorstel voor de schrijfwijze van *e* of *en* in samenstellingen is wat de grote lijn betreft wel overgenomen. Een winstpunt van de nieuwe regeling is dat in vrijwel alle gevallen het eerste deel van de samenstelling hetzelfde geschreven wordt. Voor de schrijver en vooral voor de lezer is dat voordelig. Voor het onderwijs zijn de nieuwe regels op dat punt gemakkelijker en, wel zo praktisch, voor deze groep van productief gevormde woorden is correctie met de computer mogelijk geworden.

Toch blijft de spelling van de tussenklanken problematisch, en het rumoer rondom de nieuwe regels voor het schrijven van samenstellingen met een kleurloze *e* op de grens van beide woorddelen lijkt nog niet verstomd. In 1998 doet Johan Taeldeman een voorstel voor een vereenvoudigde regeling waarin altijd *e* geschreven wordt, behoudens in enkele duidelijk omschreven uitzonderingsgroepen. In 2002 laat de Vlaamse minister van Cultuur Paul Van Grembergen merken dat hij een spellingwijziging op dit punt in overweging neemt, en in 2003 publiceren Piet Creten en Willy Smedts de uitkomst van nieuw onderzoek, dat laat zien dat de problemen voor de speller nog steeds groot zijn. Bespreking van de problemen is relevant, want er wordt op dit moment gewerkt aan een nieuw Groen Boekje, dat in 2005 zal verschijnen. Wanneer bijstelling wenselijk is, dan moet zo spoedig mogelijk bekend zijn hoe. Met name waar het gaat om woorden die hun spelling van voor 1995 terug zouden moeten krijgen.

In deze bijdrage analyseren we de problemen rondom de spelling van de tussenletters *e* en *en* aan de hand van de lijst woorden die voor Taeldeman (1998) het uitgangspunt vormt voor zijn voorstellen: wijzig de hoofdregel (dus: schrijf *e* in woorden zoals *bessejam*) en vereenvoudig de uitzonderingscategorieën. Onze analyse aan de hand van gegevens die anno 2003 zijn verzameld, laat zien dat wijziging van de uitzonderingscategorieën inderdaad een aanzienlijke vereenvoudiging zal zijn voor de schrijver, maar argumenten voor een wijziging van de hoofdregel leveren de nieuwe experimenten niet.

1. De experimenten in 1998 en 2003: materiaal en proefpersonen

In het academiejaar 1997-98 legde Johan Taeldeman een lijst woorden voor aan zijn licentiestudenten Nederlands van de Rijksuniversiteit Gent. Het gaat om woorden waarvan samenstellingen gemaakt kunnen worden met een kleurloze *e* als tussenklank. Bijvoorbeeld *pruim+pij*. De studenten kregen eerst de woorden aangeboden samen met de instructies van 1954 op schrift, en twee weken later met de instructies van 1995. De resultaten wijzen erop dat bij geen van beide spellingregelingen de voorschriften waterdicht zijn. Dezelfde woorden legden wij in 2003 in de volgorde zoals vermeld in Taeldeman (1998:60) voor aan studenten van de opleiding Nederlandse taal en cultuur van de Katholieke Universiteit Nijmegen en aan studenten van de tolk-vertaalopleiding van de Hogeschool voor Wetenschap en Kunst in Brussel. Bij ieder paar woorden van een beoogde samenstelling (*pruim+pij*) stonden de twee mogelijkheden waaruit de studenten moesten kiezen: *e* of *en*. De uitkomsten van beide experimenten staan in de tabel 1 (aantallen proefpersonen en aantallen fouten; in de onderste rij de percentages per groep).

Tabel 1: aantallen fouten en omdraaan de foutenpercentages van de onderzochte groepen.

Spelling 1954	oude regels		'95	nieuwe regels		geen onderwijs		wel onderwijs		
	119 Vlaams	18 Ned.		108 Vlaams	23 Ned.	19 Vlaams	9 Ned.	24 Vlaams	26 Ned.	58 Vlaams
aangifteformulier*	9	2		37	3	1	2	2	3	0
apenoot	1	2		10	13	6	6	11	16	11
bananeschil	5	3	en	6	2	7	1	3	4	2
bessesmaak*	15	11	en*	0	0	6	0	3	4	3
bloemegeur	31	13	en	1	0	2	0	1	0	0
boerenmarkt*	2	1		1	0	7	0	1	1	9
boordevol	3	1		4	1	1	0	1	5	1

brochureprijs*	1	1	*	7	0	5	1	1	2	3
curvemeter*	15	5	en*	83	17	13	7	20	18	50
delicatessewinkel*	34	8	en	16	15	8	8	14	13	40
druivenoogst	0	0		0	1	0	0	0	0	0
elleboog	0	1		13	1	1	0	2	5	2
etalagepop*	1	0		0	1	0	0	1	1	0
forellevangst	52	12	en*	0	0	4	2	5	2	0
ganzebloem	3	2		14	2	8	4	5	10	11
ganzelever	1	2	en	6	5	10	4	11	12	12
garagevod*	0	1	*	0	0	3	1	1	1	1
gerstenat	4	3		7	9	8	3	6	6	2
hagedis	0	0		2	1	2	0	0	0	2
hanepoot	1	1	en	25	5	16	4	14	6	27
hartewens	2	0	en	20	23	17	8	19	22	42
herenfiets	4	2		2	1	3	0	3	0	2
hondeoog*	29	3	en	2	0	2	1	0	2	4
huilebalk	0	0		0	0	1	0	0	0	1
huurlingenleger*	2	0	*	0	0	2	0	1	1	1
hypofyse-extract*	45	5	*	17	4	8	4	11	5	6
kattengeslacht	94	11	*	0	1	7	1	6	3	1
kreeftenvangst	71	5	*	0	0	3	0	2	1	0
ledenaantal*	2	3		0	1	1	0	0	0	2
maneschijn	0	2		1	3	1	2	1	6	3
muggebeet	1	5	en	1	1	9	1	6	3	13
muggezifter	11	6	en	38	4	9	4	6	9	19
muntenkabinet	10	6		0	0	2	0	0	1	1
notenjaar*	23	10	*	0	0	10	0	4	5	1
patiëntenzorg*	7	1		0	0	2	1	2	1	3
planteneter	5	3		0	0	1	1	0	0	0
pruimeboom	17	4	en	6	1	5	2	1	2	3
pruimepit	6	1	en	5	2	10	0	3	3	1
rattekruid	13	7		20	7	9	6	9	13	20

rattengif	99	10		2	1	6	3	3	3	2
reuzesterk*	19	4	*	3	2	4	1	4	3	0
ruggegraat	2	1	en	8	9	14	6	18	17	37
ruggemerg	1	1	en	16	11	15	7	18	14	42
ruggesteun	2	2	en	25	11	13	3	13	12	34
steppewolf*	25	4	*	29	8	7	1	7	11	12
tandengeknars	9	1		2	0	2	0	2	0	3
vlaggeschip	19	3	en	8	3	0	4	9	10	0
vliegenzwam	92	12	e	9	10	12	8	8	14	13
vossebes	4	1		13	4	7	3	8	10	42
weddeaanpassing*	24	7	en*	34	13	16	5	17	11	50
zielepoot*	1	1	en	90	17	17	9	20	22	36
zorgenkind	25	10		3	10	8	3	9	6	9
percentage	14	21		10	19	34	27	25	24	20

In de eerste kolom van tabel 1 staan de samenstellingen in de spelling van 1954 en in de vierde kolom is aangegeven welke samenstellingen in 1995 gewijzigd zijn. De sterretjes markeren vormen die niet in de Groene Boekjes voorkomen. In de andere kolommen staan de aantallen fouten, met telkens onderaan de foutenpercentages voor de onderzochte groepen. Van links naar rechts zijn dat vier groepen studenten die de toepasbaarheid van de regels uitprobeerden en vijf groepen die hun beheersing van de spelling lieten zien. Deze negen groepen zijn als volgt gepresenteerd:

- * **“oude regels”** voorgelegd aan 119 Vlaamse studenten in 1997 en aan 18 Nederlandse studenten in 2003. De studenten bepaalden de oude spelling aan de hand van de oude instructies (zie Taeldeman 1998:49-50; de Nederlandse studenten in 2003 hadden ter inzage de hoofdregel en de twee uitzonderingen uit de *Woordenlijst* 1954, LVII en LVIX).
- * **“nieuwe regels”** voorgelegd aan 108 Vlaamse studenten in 1997 en aan 23 Nederlandse studenten in 2003. De studenten bepaalden de nieuwe spelling aan de hand van de nieuwe instructies (zie Taeldeman 1998:53-4 en bijlage 1 voor de instructie aan de Nederlandse studenten).
- * **“geen onderwijs”**: 19 Vlaamse eerstejaarsstudenten en 9 Nederlandse eerstejaarsstudenten die *nee* invulden bij de vraag “Heeft u onderwijs gehad in dit onderdeel van de spelling?”

- * **“wel onderwijs”**: 24 Vlaamse eerstejaarsstudenten, 26 Nederlandse eerstejaarsstudenten en 58 Vlaamse vierdejaarsstudenten die *ja* invulden bij de vraag of dit deel onderwezen was. De laatste kolom geeft informatie over de in onze ogen perfect opgeleide 58 Vlaamse studenten, de vierdejaarsstudenten van de tolk-vertaalopleiding in Brussel. Deze studenten hebben ook in hun vervolgopleiding onderwijs in de nieuwe spelling gehad.

2. Resultaten en conclusies

Bij de oude regeling zien we 14% fouten bij de Vlaamse studenten in 1997, en 21% bij de Nederlandse studenten in 2003 (zie tabel 1). Dat is een opmerkelijk verschil, want de (oude) regels werden erbij gegeven. Dat de Nederlandse studenten meer fouten maken, kan veroorzaakt worden door langere gewenning aan de nieuwe spelling, want de Nederlandse studenten maken relatief meer fouten bij de gewijzigde woorden (25%), terwijl de Vlaamse studenten in die groep woorden niet meer of minder fouten maken.

De nieuwe regels zijn eenduidiger toe te passen. Opnieuw maken de Vlaamse proefpersonen minder fouten (10%) dan de Nederlandse (19%). Een van de oorzaken zal wel het verschil in instructie zijn. Nederlandse studenten kregen een nieuwe uitleg en als voorbeeld geen enkele samenstelling die leek op een samenstelling uit de test (zie bijlage). In de proefopstelling van Taeldeman zijn waarschijnlijk samenstellingen gebruikt die leken op de testwoorden (zie Taeldeman 1998:53-4). Met *weddenverhoging* als voorbeeld van de regelmaat, en *ruggespraak* als voorbeeld van de uitzonderingen is het denkbaar dat de proefpersonen minder fouten maken bij *weddenaanpassing* (volgt de regel) en bij de drie samenstellingen met *ruggen-* (volgen ook de regel).

Volwassenen, en zeker de hoog opgeleide studenten die aan het experiment deelnamen, zouden de regels voor de schrijfwijze van samenstellingen redelijk foutloos moeten kunnen toepassen zonder dat ze de regels ernaast hebben liggen. Het blijkt niet zo te zijn; zie de gegevens in de vijf laatste kolommen van tabel 1. De foutenpercentages schommelen rond de 25%. Onderwijs blijkt nuttig: studenten die *nee* invulden bij de vraag “Heeft u onderwijs gehad in dit onderdeel van de spelling?” maken aanzienlijk meer fouten dan studenten die *ja* als antwoord gaven (34 en 27% bij *nee* en 25, 24 en 20% bij *ja*). Het beste resultaat wordt behaald door de Vlaamse studenten die vervolgonderwijs in de spelling hebben gehad. Zij maken ‘slechts’ 20% fouten.

3. De woorden die een probleem vormen

De verzameling woorden uit de test leent zich voor nadere analyse en kan antwoord geven op vragen zoals *Welke woorden vormen een probleem?* Bij deze nadere analyse laten we drie woorden buiten beschouwing: *curve(n)meter* (ook komt voor: *curvimeter*), *delicatesse(n)winkel* en

wedde(n)aanpassing. De meerderheid van de gebruikers (70%) verwacht terecht dat de spelling zonder *n* moet zijn, want de meervouden *curves*, *delicatesses* en *weddes* komen voor (raadpleeg bijvoorbeeld de zoekmachine *Google*). De Schutter (1994:108) noemt dit het probleem van de “absolute kennis van de meervoudsvorming”, kennis die geen enkele taalgebruiker bezit. Deze woorden laten zien dat de morfologische informatie uit de *Woordenlijst* van 1995 op dit moment al niet actueel meer is, nog afgezien van de vraag welk gezag men op dit punt aan de *Woordenlijst* zou moeten toekennen - die is immers bedoeld als spellinglijst.

De uitkomsten voor de 49 woorden die we overhouden, hebben we weergegeven in tabel 2, en verkorte vorm van tabel 1. Bij de uitkomsten staat links steeds de Vlaamse groep, rechts daarvan de vergelijkbare Nederlandse groep. In de laatste kolom, helemaal rechts, staan de uitkomsten van de Vlaamse perfect opgeleide vierdejaars. Met een >-teken is het verschil in percentages weergegeven: links het percentage uit tabel 1, rechts het percentage voor de geselecteerde groep woorden. Het percentage fouten daalt bij weglating van de drie betwifelbare woorden over de gehele linie, maar is nog steeds heel hoog, ook voor de groep studenten met goed onderwijs (15% fouten).

Tabel 2: de uitkomsten zonder *curve+meter*, *delicatesse+winkel* en *wedde+aanpassing*.

49 woorden	oude regels		nieuwe regels		geen onderwijs		wel onderwijs		
<i>percentage</i>	14>13	21>20	10>9	19>16	34>32	27>24	25>22	24>22	20>15

Er zijn 18 oude probleemgevallen (we hebben de grens willekeurig gelegd bij woorden met meer dan 20% fouten) voor proefpersonen die de regels erbij hebben: *bessensmaak*, *bloemengeur*, *forellenvangst*, *hondenoog*, *hypofyse-extract*, *kattengeslacht*, *kreeftenvangst*, *muggenbeet*, *muggenzifter*, *muntenkabinet*, *notenjaar*, *pruimenboom*, *rattekruid*, *rattengif*, *reuzesterk*, *steppewolf*, *vliegenzwam* en *zorgenkind*. De nieuwe spelling is een verbetering: deze groep van woorden heeft een lager percentage fouten.

Tabel 3: de 18 problematische samenstellingen bij de oude regeling (>20% fouten).

18 oude probl.	oude regels		nieuwe regels		geen onderwijs		wel onderwijs		
<i>percentage</i>	14>31	21>40	10>7	19>12	34>33	27>23	25>20	24>19	20>10

Er zijn 13 probleemgevallen voor de nieuwe spelling (woorden met eveneens meer dan 20% fout met de regels ernaast). Het zijn *aangifteformulier*, *apenoot*, *ganzenlever*, *gerstenat*, *hanenpoot*, *hartenwens*, *muggenzifter*, *ruggenmerg*, *ruggensteun*, *steppewolf*, *vliegezwam*, *zielenpoot* en *zorgenkind*. Opmerkelijk is, dat *aangifteformulier* alleen een probleem vormt

voor de Vlaamse studenten van 1997 (zie tabel 1). Dit is mogelijk te wijten aan de bespreking in de pers van het Groene Boekje; er was in die tijd nogal wat ophef over het feit dat *aangifte* een andere meervoudsuitgang zou hebben dan *belastingaangifte*. Ook bij *steppewolf* kan onzekerheid over de meervoudsvorm de oorzaak van het probleem zijn. De overige woorden zijn (a) dier-plantsamenstellingen die moeilijk als zodanig herkenbaar zijn (*apenoot* en *vliegezwam*), (b) samenstellingen met mogelijk onbekende woorden (*gerst* en *zifter*), (c) samenstellingen die als versteend beschouwd kunnen worden (*hanenpoot*, *hartenwens* en *zielenpoot*) en (d) samenstellingen met een eerste lid dat in sommige andere samenstellingen een uitzonderlijke spelling heeft (*ganzenlever*, *ruggenmerg* en *ruggensteun* worden misschien fout geschreven omdat de proefpersonen in de war raken door *ganzebloem* en *ruggespraak*). Onze bevindingen stroken in dit opzicht met die van Creten en Smedts. Merk op dat een dobbelsteen 50% zou halen; de proefpersonen zijn bij deze woorden soms totaal in de war geraakt, lijkt het.

Tabel 4: de 13 problematische samenstellingen bij de nieuwe regeling (>20% fouten).

13 nw. probl.	oude regels		nieuwe regels		geen onderwijs		wel onderwijs			
	percentage	14>11	21>20	10>22	19>43	34>56	27>53	25>46	24>45	20>34

Voor proefpersonen die de regels niet bij de hand hebben (en die wel onderwijs gehad hebben in de spelling van samenstellingen) zijn de volgende 21 woorden een probleem (opnieuw, volgens de norm van meer dan 20% fout): *apenoot*, *ganzebloem*, *ganzenlever*, *gerstenat*, *hanenpoot*, *hartenwens*, *hypofyse-extract*, *kattengeslacht*, *maneschijn*, *muggenbeet*, *muggenzifter*, *rattekruid*, *ruggengraat*, *ruggenmerg*, *ruggensteun*, *steppewolf*, *vlaggenschip*, *vliegezwam*, *vossebes*, *zielenpoot* en *zorgenkind*. Over deze woorden meer in de volgende paragraaf, waarin een analyse van de lijst testwoorden op grond van hun kenmerken.

4. De verschillende groepen woorden

Versteende of figuurlijk gebruikte samenstellingen behoren in de nieuwe spelling mogelijk tot de uitzonderingen op de regels. Het gaat om de volgende 14 woorden uit de test: *apenoot*, *boordevol*, *elleboog*, *ganzebloem*, *hagedis*, *hanenpoot*, *hartenwens*, *huilebalk*, *muggenzifter*, *rattekruid*, *ruggengraat*, *vliegezwam*, *vossebes* en *zielenpoot*. Laten we deze niet-beregelde groep weg, dan houden we 35 transparante vormen over met een regelmatige spelling: *aangifte-formulier*, *bananenschil*, *bessensmaak*, *bloemengeur*, *boerenmarkt*, *brochureprijs*, *druivenoogst*, *etalagepop*, *forellenvangst*, *ganzenlever*, *garagevod*, *gerstenat*, *herenfiets*, *hondenoog*, *huurlingenleger*, *hypofyse-extract*, *kattengeslacht*, *kreeftenvangst*, *ledenaantal*, *maneschijn*, *muggenbeet*, *muntenkabinet*, *notenjaar*, *patiëntenzorg*, *planteneter*, *pruimenboom*, *pruimenpit*, *rattengif*, *reuzesterk*,

ruggenmerg, ruggensteun, steppewolf, tandengeknars, vlaggenschip en zorgenkind. De foutenpercentages bij deze 35 woorden zijn als volgt:

Tabel 5: de 35 transparante of ‘gewone’ samenstellingen met een regelmatige spelling.

35 ‘gewone’	oude regels		nieuwe regels		geen onderwijs		onderwijs genoten		
	percentage	14>15	21>23	10>5	19>10	34>26	27>16	25>17	24>14

De ‘gewone’ samenstellingen uit de test worden in de nieuwe spelling door alle groepen proefpersonen vaker goed geschreven. Toch is het foutenpercentage nog steeds hoog. Alleen de vierdejaarsstudenten uit Vlaanderen die op dit onderdeel onderwijs genoten hebben, behalen minder dan 9%. Zij maken met name fouten bij *boerenmarkt, ganzenlever, muggenbeet, ruggenmerg, ruggensteun, steppewolf* en *zorgenkind*.

In de groep van Vlaamse studenten zonder onderwijs gaan woorden zoals *ganzenlever, notenjaar, pruimenpit, ruggenmerg* en *ruggensteun* voor meer dan 50% fout (slechter dan de dobbelsteen!); in de kleine groep van 9 Nederlandse studenten zonder onderwijs, worden vooral fouten gemaakt bij *ganzenlever, hypofyse-extract, ruggenmerg* en *vlaggenschip*. De oorzaak van de fouten zal wel, zoals hierboven al geconcludeerd, liggen in (a) onzekerheid over de meervoudsvorm (bij *hypofyse-extract* en *steppewolf*), (b) verwarring met de dier-plantsamenstellingen (*ganzenlever, kattengeslacht* en *muggenbeet*) en (c) samenstellingen met een eerste lid dat in andere samenstellingen uitzonderlijk is (*ganzenlever, ruggenmerg* en *ruggensteun* worden fout geschreven omdat de proefpersonen in de war raken door *ganzebloem* en *ruggespraak*). Bij *vlaggenschip* en *zorgenkind* kunnen proefpersonen gedacht hebben dat het om een werkwoord gaat (*vlaggen* en *zorgen* zijn immers ook werkwoorden).

Samenstellingen met een eerste lid eindigend op *e* zijn in het algemeen geen probleem meer, vergelijk de uitkomsten van de groep van zes samenstellingen van dat type: *aangifteformulier, brochureprijs, etalagepop, garagevod, hypofyse-extract* en *steppewolf*. Van deze groep blijken de laatste twee woorden het moeilijkst. Hierboven hebben we als verklaring al aangedragen dat de proefpersonen de woorden *hypofyse* en *steppe* of hun meervoud niet kennen.

Tabel 6: de 6 samenstellingen met een eerste woord dat op *e* eindigt.

6 met <i>e</i> -	oude regels		nieuwe regels		geen onderwijs		wel onderwijs		
	percentage	14>11	21>12	10>14	19>12	34>21	27>17	25>16	24>15

Hoe worden de zeldzame woorden geschreven? Proefpersonen moeten bij zeldzame samenstellingen op hun kennis van de regels afgaan, of op hun kennis van de schrijfwijze van vergelijkbare samenstellingen. We bekeken een corpus van vijf grote landelijke dagbladen, plus een jaargang van drie Belgische kranten. Sommige woorden komen in twee vormen voor (bijvoorbeeld: *vlaggeschip* 69 maal en *vlaggenschip* 608 maal, *rattekruid* in beide vormen 2 maal en *steppewolf* in beide vormen 1 maal). We selecteerden de samenstellingen die minder dan vijf maal, en alleen in de goede spelling voorkomen: *apenoot*, *bessensmaak*, *brochureprijs*, *forellenvangst*, *ganzebloem*, *garagevod*, *hondenoog*, *hypofyse-extract*, *kattengeslacht*, *kreeftenvangst*, *muntenkabinet*, *notenjaar*, *pruimenpit* en *reuzesterk*. Deze woorden gaan in de nieuwe spelling beter dan in de oude. Met name de dier-plantsamenstellingen uit deze groep (*apenoot* en *ganzebloem*) gaan fout.

Tabel 7: de 14 samenstellingen die niet vaak in krantenteksten voorkomen.

14 zeldzame	oude regels		nieuwe regels		geen onderwijs		onderwijs genoten			
	percentage	14>22	21>29	10>4	19>7	34>29	27>17	25>17	24>16	20>5

Speelt de oude meervoudsgedachte nog een rol? Creten en Smedts vonden een veel groter percentage fouten bij woorden die een meervoudsgedachte opwekken (maar met een *e* geschreven moeten worden) en bij woorden die een enkelvoudsgedachte opwekken (maar met *en* geschreven moeten worden). Onze lijst bevat slechts vier ‘onlogische’ transparante samenstellingen van laatstgenoemd type: *bananenschil*, *hondenoog*, *muggenbeet* en *pruimenpit*. Deze vier blijken inderdaad een hoger foutenpercentage te hebben dan de zeven ‘logische’ samenstellingen: *druivenoogst*, *huurlingenleger*, *notenjaar*, *patiëntenzorg*, *planteneter*, *pruimenboom* en *tandengeknars*. Vergelijk tabel 8 met tabel 9.

Tabel 8: de 4 samenstellingen met en bij een enkelvoudsbetekenis.

4 ‘onlogische’	oude regels		nieuwe regels		geen onderwijs		onderwijs genoten			
	percentage	14>9	21>17	10>3	19>5	34>4	27>8	25>12	24>12	20>9

Tabel 9: de 7 samenstellingen met en bij een meervoudsbetekenis.

7 ‘logische’	oude regels		nieuwe regels		geen onderwijs		onderwijs genoten			
	percentage	14>8	21>15	10>1	19>1	34>17	27>6	25>6	24>5	20>3

De twijfelgevallen (bijv. *ganzenlever* kan omschreven worden als ‘lever van een gans’ of als ‘lever van ganzen’) lieten we met opzet buiten beschouwing. Merk op dat het geconstateerde verschil er wel is, maar dat de ‘onlogische’ woorden nog steeds bij de minder problematische gerekend moeten worden.

5. Veranderen we de goede kant uit?

Taeldeman concludeert in 1998 op grond van een experiment, dat de nieuwe regeling voor de spelling van *e* of *en* in samenstellingen, net als de oude, niet eenduidig is. Studenten kunnen met de instructies uit het Groene Boekje niet goed bepalen wat de spelling moet zijn. Hij stelt een andere regeling voor, uitgaande van een hoofdregel met *e*. In 2003 herhalen we Taeldemans experiment, en vinden opnieuw dat de regeling niet eenduidig is. We hebben ook onderzocht of studenten de spelling beheersen wanneer ze de regels niet bij de hand hebben. Het blijkt dat de nieuwe spelling tot zeer veel fouten leidt, zelfs bij hoog opgeleide proefpersonen die goed onderwijs in de nieuwe spelling genoten hebben. Bij nadere analyse van de fouten blijkt dat niet de hoofdregel het probleem is, maar dat de uitzonderingen leiden tot fouten, zelfs buiten het strikte domein van die uitzonderingen.

De nieuwe regeling is in belangrijke opzichten een verbetering: oude probleemgevallen zijn minder problematisch geworden. De nieuwe fouten betreffen vooral de uitzonderlijk geschreven versteende of figuurlijk gebruikte samenstellingen en de in 1995 nieuw geïntroduceerde categorie van dier-plantsamenstellingen (vergelijk tabel 3 en 4). De regeling van transparante samenstellingen is eenduidiger geworden en het foutenpercentage is in deze groep woorden lager (tabel 5). Samenstellingen met een eerste lid dat eindigt op *e* worden niet buitensporig vaak fout geschreven (tabel 6), en ook de zeldzame samenstellingen vormen geen probleemgroep (tabel 7). Samenstellingen met een ‘onlogische’ *en*-spelling bij een enkelvoudsbetekenis hebben wel een iets hoger foutenpercentage dan samenstellingen met een ‘logische’ spelling (vergelijk tabellen 8 en 9), maar dit foutenpercentage ligt ver beneden het gemiddelde. Wij concluderen dat er op basis van deze gegevens geen enkele reden is om de hoofdregel (schrijf *en* in woorden zoals *bessenjam*) te wijzigen.

De problemen met de nieuwe regeling betreffen de uitzonderingen die een negatief effect blijken te hebben op de regelmatige samenstellingen. Op grond van *ruggespraak* en *ganzenlever* verwacht de schrijver *ruggemerg en *ganzenbloem. Zie Krott e.a. (2001) voor de rol van analogie bij de keuze van de tussenklanken in gesproken taal en de conclusies van Creten en Smedts in deze zelfde richting.

Vormt dit alles een bewijs voor de correctheid van de hoofdregel *en*? Zeker niet, want een consequente schrijfwijze *e* is voor de schrijver net zo eenvoudig als consequent *en*. Er zijn geen duidelijke argumenten voor het een of het ander te vinden in de gesproken taal, want de tussenklank heeft zowel een ritmische functie als een meervoudsbetekenis (zie Neijt e.a., 2002). Voor de ritmische functie zou *e* meer geschikt zijn, want een ritmische sjwa schrijven we

gewoonlijk met *e* (denk aan *iene miene mutte, retteketet-sjing-boem*). Voor de meervoudsfunctie is *en* de gebruikelijke schrijfwijze. De regeling van de spelling kan dus niet worden afgeleid van de functie van de tussenklank in gesproken taal; er moet een afspraak over gemaakt worden.

Er zijn verschillende redenen om de afspraak van een hoofdregel met *en* te behouden.

Ten eerste: de band met het verleden. Vanouds wordt de tussenklank in samenstellingen veel vaker met *en* geschreven dan met *e*, ook al was voor 1995 de hoofdregel: schrijf *e*. Zie *Spellingrapport* (1994:77).

Ten tweede: de meervoudsfunctie komt voor binnen samenstellingen (vergelijk *neerlandicicongres, gatenkaas, woonschepenhaven* en *legebeddenproblematiek*) en *en* is bij meervouden de voor de hand liggende spelling.

Ten derde: de meervoudsfunctie is iets belangrijker voor de gebruiker dan de ritmische functie (zie Neijt e.a. 2002).

Ten vierde: bij een algemene regel *e* zullen storende woordbeelden ontstaan zoals *goederetrein en *ziekehuis.

Ten vijfde: de spelling met *en* is gelijkvormig met de meervoudsspelling. Dit levert constante woordbeelden op van het linkerlid: de vorm van het linkerlid in isolatie is dan dezelfde als in samenstellingen. Voor de gebruiker is dat een voordeel, want het spellingstelsel is door deze beperktheid efficiënt. Zie de argumenten voor gelijkvormigheid in bijvoorbeeld Van Heuven (1978).

Ten zesde, een belangrijk en meestal onderbelicht punt: *en* is bij het lezen een betere scheider dan *e*, omdat na *en* vrijwel altijd een woordgrens voorkomt. De grote meerderheid van rechterleden van samenstellingen beginnen met een medeklinker. De eind-(*e*)*n* van het linkerlid kan dan nooit het begin zijn van de daaropvolgende lettergreep. De lezer kan dit alleen interpreteren als samenstellingsgrens, nog voordat het woord echt gelezen en geïnterpreteerd is. Een linkerlid op *e* kent deze ‘ingebouwde’ hulp voor de lezer niet, want een *e* kan ongeveer overal voorkomen in Nederlandse woorden. De lezer wordt met *en* dus beter geholpen bij het splitsen van de samenstelling in bestanddelen.

Ten slotte: de letter *e* is in onze spelling een driedubbelzinnige letter (vergelijk *weledele*). De lezer kan op grond van de schrijfwijze *en* sneller beslissen dat de *e* een sjwa aanduidt.

De hoofdregel *en* is vooral voordelig voor de lezer. Onze experimenten wijzen uit dat *en* voor de schrijver geen probleem hoeft te zijn: de gewone bekende en onbekende samenstellingen worden relatief vaak goed geschreven en van de ‘onlogische’ schrijfwijze *en* waar een duidelijk enkelvoud bedoeld is, heeft de schrijver niet veel last. Het probleem zit in de uitzonderingen.

6. Aanbevelingen voor 2005 en daarna

Net als Creten en Smedts concluderen we dat bij de herziening van het Groene Boekje in 2005 een aantal problemen opgelost kunnen worden. Onze aanbevelingen zijn de volgende:

- (1) Duidelijkheid staat voorop in een tekst die de spellingstandaard regelt. De leidraad van het Groene Boekje vormt een richtlijn voor de deskundigen met een heldere uiteenzetting van moeilijk te beregelen onderdelen. Popularisering van de spellingregeling hoort niet in de leidraad.
- (2) Uitleg van de spelling aan de gebruiker wordt aan deskundigen op het terrein van onderwijs overgelaten en die deskundigen moeten aangemoedigd worden om onderwijs op dit terrein ter hand te nemen.
- (3) Uitzonderingen op de regels worden niet langer ‘verpakt’ in wat op regels lijkt, maar worden gewoon opgesomd. Vooral de in 1995 geïntroduceerde dier-plantuitzonderingscategorie is niemand van nut, en dient zo snel mogelijk te verdwijnen.
- (4) Geef actuele informatie over meervoudsvorming met *-s*. De huidige hoofdregel verwijst naar zelfstandige naamwoorden met uitsluitend een meervoud op *-(e)n* met het oog op het gewenste spellingonderscheid tussen *blindenstok* en *blindedarm*. Zie Tael-deman (1998:58), die in zijn beregeling de categorie van verzelfstandigde adjectieven apart opneemt. Vrijwel alle woorden op *-e* hebben een mogelijk meervoud met *-s*, behalve de verzelfstandigde adjectieven (*de zieken*, niet **ziekes*). Met actuele informatie over de meervoudsvormen krijgen *curve+meter*, *delicatesse+zaak* en *wedde+aanpassing* dezelfde tussenklankspelling als *barcode+meter*, *vitamine+zaak* en *kudde+aanpassing*. En zo hoort het te zijn.

Tot slot: voor de schrijver is het een voordeel wanneer het aantal uitzonderingen op de hoofdregel (schrijf *en*) wordt teruggebracht. De schrijver verwacht een consequente spelling van het eerste deel van een samenstelling. De lezer ondervindt geen nadeel wanneer meer samenstellingen met *en* geschreven worden.

Bibliografie

CRANSHOFF, B. EN J. ZUIDEMA

(2000), *De Lijsterbij*. Deel 3. Uitgeverij Zwijsen, Tilburg.

CRETEN, P. EN W. SMEDTS

(2004), Muggenziften of mierenneuken? De jongste spellingswijziging is nog steeds niet verteerd. In: *Over Taal*. blz.34-39.

GROENE BOEKJE,
zie *Woordenlijst*.

DE SCHUTTER, G.

(1994), De tussenletters. In : A. Neijt e.a. (red.) *De Spellingcommissie aan het woord*. SDU, Den Haag. blz. 105-120.

KROTT, A.

(2001), *Analogy in morphology. The selection of linking elements in Dutch compounds*. Proefschrift Nijmegen.

NEIJT, A., L. KREBBERS EN P. FIKKERT

(2002), Rhythm and semantics in the selection of linking elements. In : H. Broekhuis en P. Fikkert (red.), *Linguistics in the Netherlands 2002*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam en Philadelphia. blz. 117-127.

SPELLINGRAPPORT

(1994), *Spellingdossier, deel I. Voorzetten 44 Nederlandse Taalunie*. Sdu Uitgeverij Koninginnegracht en Stichting Bibliographia Neerlandica, 's-Gravenhage.

TAEDEMAN, J.

(1998), De tussenletters *-e-* en *-en-*: een kroniek en kritiek van enkele spellingregelingen. In : *Spieghel Historiae* 38. blz. 47-60.

VAN HEUVEN, V.J.J.P.

(1978), *Spelling en lezen. Hoe tragisch zijn de werkwoordsvormen?* Van Gorcum, Assen.

WOORDENLIJST NEDERLANDSE TAAL

(1995), Samengesteld door het Instituut voor Nederlandse Lexicologie in opdracht van de Nederlandse Taalunie. Sdu Uitgevers en Standaard Uitgeverij, Den Haag en Antwerpen.

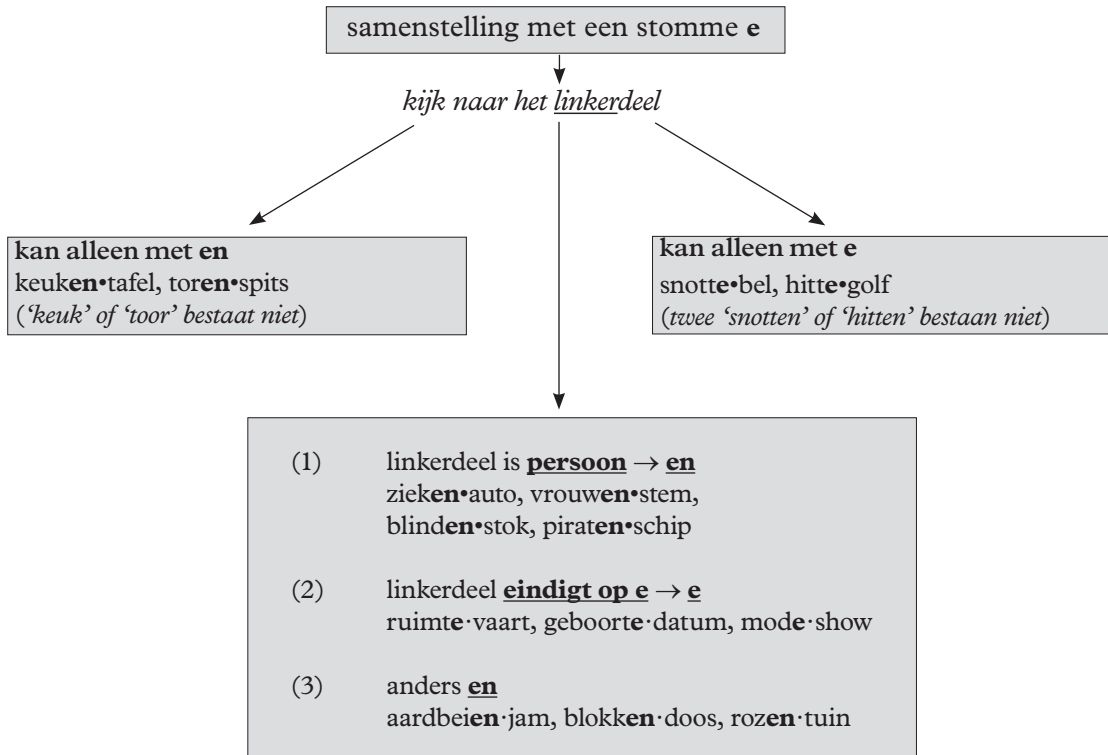
WOORDENLIJST VAN DE NEDERLANDSE TAAL

(1954), Samengesteld in opdracht van de Nederlandse en Belgische regering. Staatsdrukkerij- en uitgeverijbedrijf en Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage.

Noot

- ⁽¹⁾ Samen met Johan Taeldeman maakten wij deel uit van de commissie-Geerts (1990-1994), waarbinnen intensieve besprekingen van de problemen rondom de spelling van *e* en *en* gevoerd zijn. Wij danken Piet Creten, Willy Smedts en Johan De Schryver voor hun hulp en commentaar op een eerdere versie van dit artikel. Dit artikel is geschreven op persoonlijke titel. Het vertegenwoordigt geen officieel standpunt.

Bijlage: de instructie aan de Nederlandse studenten
(Cranshoff en Zuidema 2000:36)

Bovenstaand schema geldt voor de normale gevallen. Er zijn nog enkele bijzondere regels:

Adjectieven:

betekent het linker deel “zeer” of “erg”, dan **e**.

beremoelijk betekent
“zeer moeilijk”.

(Andere vormen met *bere*- volgen de gewone regels: *berenmoeder*.)

Dier-plant-samenstellingen:

Het eerste deel is een dierennaam en het tweede deel is een plantkundige aanduiding, dan **e**.

duivekervel heeft als eerste
deel *duif* en als tweede deel
het plantje *kervel*.

(Is het tweede deel geen plantnaam, dan gelden de gewone regels: *duiventil*.)

Ondoorzichtige samenstellingen zoals *bulleebak* en *schatteebout* krijgen soms tegen de regels in een **e**. Probeer de uitzonderingen ook goed te spellen, maar laat je er niet door in de war brengen.